

KAJ BI BILO, ČE BI BILO

RAJKO LOŽAR

»Družina, ki ji pripadamo, narod, ki mu pripadamo, in sloj, ki mu pripadamo, so vsaj tekom tisočletnega razvoja postali za nas obenem častni pojmi, pojmi, ki ne pomenjajo samo take ali drugačne duševne organizacije, temveč obenem tako ali drugačno čast naše lastne osebnosti.«

F. Veber, Idejni temelji slovanskega agrarizma, Lj., str. 252.

Za kaj gre

V septembrskem zvezku »Ljubljanskega zvona« je objavil slovenski pesnik in prevajalec Oton Župančič članek »Adamič in slovenstvo«, v katerem je obrazložil svoja naziranja o slovenskem slovstvu, narodu, izseljencih itd. Povod za ta razmišljanja je bil dovolj naiven, vendar Župančiču dovolj pomemben, edinstven in važen, da je ob tej priliki segel nekoliko bolj na široko po naših problemih. Iz Amerike se je namreč letos okoli božiča povrnil njegov sorodnik, Nace Župančič, rojak iz Bele krajine, »dvanajst let mornar na ameriških, angleških, španskih ladjah, povzpel se je do krmarja, objadral je ves svet« (Ž.) in Nace Župančič pozna premnogo svetovnega slovstva, na priliko U. Sinclairja, S. Lewisa, O'Neill, Dreiserja, Tolstega, Dostojevskega, Gorkega, Hamsuna, Schoppenhauerja, Nietzscheja, Shakespearea in tudi Spenglerja. Površen pogled v statistiko Prosvetne knjižnice Delavske zbornice v Ljubljani bi bil sicer Župančiča mogel poučiti, da so ti avtorji pri nas nadvse znani in da se mi prav nič ne čudimo znanju Naceta Župančiča, — ti pisatelji so danes že poulična modrost in literatura, — in enako bi storil v zadostni meri svojo dolžnost kak Župančičev obisk delavskih prosvetnih ognjišč, kjer bi poet videl, kako daleč so; ampak saj Župančiču sploh ne gre za domače pozitivne stvari, on vidi Amerikanca in to je dovolj, da se pred njim zgrudi na obraz ter zakliče: »Da je ostal doma, kje bi bil ves ta duševni svet, vse to bogastvo, ki ga nosi v sebi? Omar Khayam in Višnja Sela! Amerika in naši izseljenci! Ali nima ta preprosti človek dožitkov in snovi in obzorja za velike in zanimive romane? Da, samo pisateljskega daru nima.« Ta dogodek torej je bil Župančiču povod za njegovo izpraševanje in zabavljanje slovenski kulturi v stari domovini, pri čemer pa ne moremo mimo brez vprašanja: kje in ali sploh še stoji Župančič v našem času, da ne vidi v svoji neposredni bližini najprvobitnejših stvari, da ne spozna Amerike in pol, ki jo imamo doma, in kakšna sploh more biti kulturna vrednost zaključkov, ki jih napravlja poet ob res da velikem, a za našo etično osebnost tako zelo neprikladnem, estetično-nevtralnem gradivu slovenskega življenja v emigraciji o naši domači stvari in to na račun napa, borbe in drame ljudstva v stari zemlji, ki sicer res ne rabi plehkega navdušenja in odklanja neodgovorno zabavljanje, ki pa zahteva od slehernika samo pozitivne etične in politične odločitve?

Vendar Nace Župančič ni bil cel povod, ostalo je izvršil prihod Louisa Adamiča, ki se je »prismejal« spomladi k nam »z dvema knjigama pod pazduho«, kakor piše Ž., in zlasti ob njem se je poet razvnel in povzpel do onih levitov, ki jih bere v v omenjenem članku slovenskemu življenju, literaturi, kritiki, narodu in onim, ki o njem pišejo, ter sploh vsem in vsakomur, ki je ostal doma. Upravičeno je potemtakem vprašanje, kdo je ta Louis Adamič, ki pomeni avtorju nekako najvišji dan naše kulture, in kaj je našel Župančič ob njem takega v našem življenju, kar je treba neobhodno grajati. Vendar ako hočemo dalje, moramo vprašanji zamenjati.

Kolikor ni odgovor na nji že od vsega početka težaven zaradi popolnoma nerazumljivega in vse obsodbe vrednega konfronta Adamiča in sodobne slovenske

kulturne problematike, ga pošteno otežkoča Župančičev članek, ki ga je skoraj nemogoče poklicati na odgovor. Članek nima nikake glavne in dosledne misli konstrukcije niti kake nujne ter enoumne forme njenega razvoja, nego preobiluje konfuznih formulacij, avtorjeva misel prekucuje kozolce, trdi ta hip nekaj, kar v naslednjem z vso naivnostjo zanikuje, se opira na neverjetne primere in izkustva in daje v splošnem obžalovanja vreden primer slovenskega pesniškega eseja. Ali ako hočemo in ker moramo njegovim izjavam odgovoriti, se vsekakor moramo hočeš nočeš prebiti tudi skozi to zadušno sotesko, pri čemer najdemo vsaj v dveh smereh nekaj, kar ima glavo in rep in to je 1. Župančičeva kritika našega literarno-umetniškega ter kritičnega življenja in 2. njegovo stališče do našega narodnostnega vprašanja v ozki zvezi s socialnim. V reagenčni posodi Adamičevega dela in pojava sta se Župančiču vsa naša umetnost in narodnost pokazali v tako nad vse dvomljivih oblikah, da bi morali mi, zaupajoč njegovim grajajočim besedam, prav zares podvomiti, ali smo i kulturno i nacionalno kaj, ali smo to sploh kdaj bili in ali sploh kdaj bomo to, če ne postanemo vsi po vrsti neki onegàvi »Amerikanci«.

O umetnosti literature

Najprej torej o literarni umetnosti in kritiki. Po Župančičevem mnenju je Adamič pred vsem prinesel s seboj v staro domovino — smeh, da, smeh, tako stoji črno na belem pri Župančiču, str. 517 LZ. Malo dalje namreč trdi Ž. o smehu to, da je že docela izginil iz našega naroda in umetnosti in da se je nekako poslednji smejal Murn, bolno in bridko, nakar je smeh umrl. Mi smo baš glede smejanja drugačnega mnenja nego Ž., toda v pohvalo mu je treba priznati, da je zelo taktno izpustil iz te afere samega sebe, čigar umetnost je dala narodu malo »smeha«, zato pa kopo nepotrebnih vprašanj in dvomov ter mnogo osebne bolečine. Naj se nam ne zameri, da obdolžujemo Župančiča ne le tega, da se ni znal originalno smejati, nego tudi, da ni znal smeha prejšnjih generacij, o katerih piše, rešiti v sedanost po generaciji, katero je vendar tako fundamentalno zastopal. Toda smeh na stran, kajti Župančič se zelo resno sprašuje, ali bi si ga bil A. ohranil, da je ostal doma? Na to, mislim, se pač ne da reči nič drugega kot to, da najbrž ne, če bi bil Adamič »Župančič«; zapravil bi ga bil namreč ob prvi priliki, čim bi zastavil kako zastavico; in tega gotovo ne bi pozabil storiti, dokler bi bil Adamič »Župančič«.

V zvezi s tem smehom so se pa razodele Župančiču še nekatere strani. Adamič je poetu vzor umetnika ka-li, gotovo pa pisatelja, ki najprej živi in šele potem filozofira, ki stopa pred stvari »s prvim očesom«, »brez doktrin, s katerimi zastruplja evropska izobrazba nastajajoče pisateljske talente« (515). »Pri nas doma je to narobe.« (Ž.) Zato Adamiču ne moti sodbe nikak apriorizem, njegova knjiga je poetu, potemtakem le preveč razumljivo, »kakor rojena iz telesnega zdravja, ki mu je živ izraz Adamičev smeh« (516). In glejte, zato priporoča Župančič tudi vsem pisateljem in onim, ki žele to postati, »čilo mlado telo z dediščino zdravih instinktov« in »praktično kmetiško pamet« — resnično velike stvari, ki jih ima ta človek povedati narodu in mladini, in edinstvene, kolikor istega ne delajo različna higijenska društva. Seveda je pa tudi pri njem teh slabih razmer kriva ne umetnost umetnikov, nego umetnost kritikov. »Pisatelj, ki se je likal in mikal ob slovenski kritiki, je tako ves plah pred samimi teorijami in dobrimi nauki, da si kaj takega ne bi upal izreči« (namreč: »Hotel sem napisati zanimivo knjigo,« kar je dejal Adamič). Kajti »puščoba« je pri nas »estetska dogma« in »dolgočasno pisanje velja za modrost«.

Prepričani smo, da je Župančič vse to mislil zelo iskreno in resno in ker se je tako čudno vtaknil v zadeve drugih, sumimo tudi, da mnogotera njegova beseda velja baš in v prvi vrsti zanj. Toda on je javnosti govoril zlasti v neki javni stvari, o slovenski literaturi in kritiki in to s posebnim ozirom na Adamiča. Zopet moramo reči, da ne dvomimo o resničnosti njegovega doživetja ob Adamičevi knjigi, ki ga

takole opisuje: »Njegova knjiga (Smeh v džungli) je nekaj čistega in očiščujočega, svobodnega in osvobujočega, jasnega, stvarnega, varnega in vodečega« (518). Toda na drugi strani je treba priznati, da je ravnal vsaj nerodno, ko je za neke umišljene graje, namenjene slovenski sodobni kulturi, poslal v ogenj L. Adamiča, ravnal je pa glede na slovensko kulturo tudi zelo krivično! Kdaj še je namreč bila kaka slovenska knjiga deležna teh in takih apostrofiranj Otona Župančiča, ki spominjajo na spremna pisma Thomasa Manna, in dovolj povoda imamo ob njih, da vprašamo Župančiča, s kakšno logiko, pravico in razlogom je meril slovensko književnost in še drugo ob Adamiču in baš ob njem?

Z literarnim delom Župančičevega članka se bodo bržkone bavili drugi in sicer bolj podrobno, zakaj to tudi ne bi bila moja naloga. Za okvir našega članka popolnoma zadostuje nekaj opomb v pravkar orisani smeri. Župančičev napad na slovensko književnost in njegovo pavšalno zabavljanje stvarem, ki so se zvršile po Murnu, moramo prvič smatrati za skrajno nelogično in nepremišljeno dejanje. Vsi vemo in poetu samemu ni neznano, da ga je literarna zgodovina, kolikor je je, prištevala med fundamente moderne pri Slovencih, kar je postal sčasoma še toliko bolj, ker so vsi njegovi drugovi pomrli pred njim. Da se zaveda sam te pomembnosti, pričuje indirektno tudi taka malenkost kot je vprašanje: »Kaj bi bilo z mojim slovenstvom?« (518). Tako je le prerazumljivo in v naravi stvari same utemeljeno, da bomo glede na razvoj in kvaliteto slovenske moderne lirike, če sploh koga, tedaj najprej njega poklicali na odgovor, kar tudi takoj storimo. Toda to je pred nami storil on sam. Ali se zato Ž. ne zaveda, kako zelo si pljuje v skledo s temi svojimi napadi in kako zelo je obrnjena kritika baš zoper njegovo delo? Kakšno logiko naj vidimo v tem in takem početju in ali naj ob afektu amerikanizma zdaj resnično pričakujemo od njega izjave, da ga je ubila kritika? Vendar — Župančič bi moral vedeti tudi sledeče. Če je po letu 1920 njegova poezija prenehala vreti in imamo poslej samo njeno slabšo izdajo v prevodih, s tem še nikakor ni rečeno, da je i ostalo slovensko poezijo in književnost vzel vrag, kakor bi nedvoumno rad Župančič, nego se je najbrž zgodilo le to, da te stvari pesniku »Samogovorov« niso več dostopne. Toda Župančič bi moral vedeti, da je šel umetniški izraz slovenske literature po letu 1920 zelo visoko, celo zelo zelo visoko, da, celo tako visoko, da bomo prisiljeni vzeti le najvišje vrhove njegove lirike, če bomo hoteli meriti višino tega izraza. In če se kljub temu zanj slovenska književnost jenja — pri Murnu, se moramo le vprašati, kako je kaj takega sploh mogoče. S kakšno pravico udarja Župančič po stvareh, ki so mu nedostopne, toda tu, in kakšno njega nevredno početje je vendar to očitanje brez imen in navedb, brez sleherne distinkcije? Končno pa — kakšen razlog naj ga utemelji? Kje je prikladno merilo? »Adamič vendar,« pravi Župančič, »in smeh,« pravi Župančič. »Adamičev smeh,« pravi Župančič. Dobro, toda to je tisto: Župančič mora, ako že meri slovensko knjižno umetnost ob Adamiču, najprej dokazati faktično primernost tega vidika, to je izpričati umetništvo Adamičevega pisanja, za kar bo pa moral porabiti mnogo mnogo truda. Doslej poznajo Slovenci eno samo Adamičevo knjigo v svojem jeziku, dočim sta dve pisani še v angleščini, a nobena izmed njih nima z umetnostjo posebnega opravka, kajti ena govori o zgodovini ameriške delavske borbe (Dynamite), druga (Smeh v džungli) je zadržana Adamičeva avtobiografija, tretja (Kriza v Ameriki) pa stoji po svoji referativni kroniki docela proč od vsake umetnosti. Razen tega imamo nekaj prevodov njegovih krajših slik iz Amerike, katerim najbrž niti Adamič sam ne vzdaje atributa umetnosti, saj so pisane za magazine. Že to sicer dovolj jasno priča, da je L. Adamič izredno plodovit pisatelj in ako smo nanj ponosni, smo upravičeno. Toda Župančič mu je napravil vendarle zelo slabo uslugo, ko ga je vzel za kriterij domače knjižne umetnosti, česar A. sam nedvomno ne odobrava, a kar je še slabše, on presoja s tem zelo neprimernim in neprikladnim merilom slovensko književnost izza

Murna. Zamisliti se moramo nad tem, kako globoko je segla desorientacija glede umetniške kvalitete v našem javnem življenju, da celo Župančiči ne razlikujejo več socijologiziranega slovstva od umetnosti in izdajajo evropski ideal umetnine. Mi prav nič ne dvomimo o tem, da se bo Adamič s svojimi deli še visoko povzpел, toda kljub temu ostanejo le-ta za presojo naše umetniške književnosti taka, kakršna so: namreč popolnoma neadekvatna. Da je to tako, nam daje posredno čutiti tudi Župančič sam, ki se mu je vendarle upiralo imenovati Adamiča umetnika, kar bi bil vendar moral in ki ga stalno imenuje le pisatelja, dasi vsekakor tako, da nam sede misel na »umetnika« vselej prav na konec jezika obenem z vprašanjem, zakaj vraga Ž. vendarle ne imenuje Adamiča umetnika, ko je pa tako navdušen nad njim. Ali kakšen smisel naj ima ta neokusna igra?

Potrebno pojasnilo

Tolikšna vloga Louisa Adamiča za in v presoji slovenske sodobne kulture pa mora vsekakor biti zagonetna vsem onim, ki sicer pridno zasledujejo naš kulturni razvoj, a izven ljubljanske literatske centrale. Te dni je nekdo zelo pravilno vprašal, kje in po kaki poti je Ž. prišel do Adamiča, kar je na vsak način pametno vprašanje. Župančič sodobnega slovenskega in svetovnega življenja na splošno ne pozna več, ne pozna več niti s prvim očesom niti iz prve roke in prav za prav mu je moral biti L. Adamič, preden je le-ta postal moda »Ljubljanskega zvona« — španska vas. Zakaj Oton Župančič je s svojim konceptom človek, ki je obstal pri navdušenju leta 1918 in pri liriki predvojnega datuma. Po teh letih se zanj sploh ni nič več zgodilo. Leta 1932 se je pa nenadoma pričel s stvarmi spet vstricati, tedaj je »Ljubljanski zvon« zvezek za zvezkom prinašal Adamiča in glej! — poet se je nenadoma obrnil zoper ideale svoje mladosti in se navdušil za one novega sveta. To je vendar pravica mladosti, mi pa pravimo, da je Župančič napravil samo pičico na i, ki mu ga je podstavil »Zvon«. Zato o tem nekaj besed.

O L. Adamiču je pri nas prvi poročal »Dom in svet« leta 1931. in sicer o knjigi »Dynamite«. Že tedaj se je govorilo, da se bo L. A. v kratkem za daljšo dobo povrnil v domovino. Z njemu lastno lepo čednostjo, biti »prvi« za prvimi, tudi če gre za stvari, ki jih je odprl »Dom in Svet«, je zadevo Adamič poslej oskrboval »Ljubljanski zvon« (hvala Bogu!) s svojo družbo in to na ta način, da je izvedel, ko se je Adamič vrnil, nanj pravi pravcati lov. Da to, kar trdimo, ni pretirano, naj pojasnijo sledeča fakta: V letošnjem letniku je prinesel »Zvon« Adamičeve prispevke v vseh zvezkih, razen v aprilskem. Poleg tega je imel A. po svojem povratku v domovino tudi sicer priliko pokazati svojo delavnost, kajti on ni bil samo pasivno objavljan nego je tudi pripravil dvojno, ameriansko številko LZ, pisal kritike, priredil je za zbirko »Slovenske poti« knjigo »Krizo v Ameriki«, ki je izšla namesto knjige umrlega Petra Pajka in razen tega napoveduje Tiskovna zadruga prevod njegovega »Smeha v džungli« za prihodnje leto. Po zaslugi LZ je torej postal L. A. literarna moda in »šlager« v Ljubljani, spričo česar so naročniki »Doma in sveta« upravičeno in zaman pričakovali od lista podobne akcije, ker se mu pač nikakor ni dalo ob tako navdušeni in naravnost hermetično tesni konkurenci tovariša »Zvona« za Adamiča siliti k avtorju Dynamita, ki se zdi, da se je le zaradi »Zvona« vrnil v domovino. Nam torej ne preostane nič drugega, nego da ga še nadalje mirno prisodimo »Zvonu« kot njegovo senzacijo (senzacije ta list zelo ljubi, čeprav to mnogo škoduje višini slovenskega revijstva), kjer ga je pač moral spoznati tudi Župančič in sicer kot oni e p o h a l n i pojav slovenske moderne kulture, katerega je napravil poet v svojem članku, za katerega so pa bile vse dispozicije že dane po revijalni in založniški akciji na nasprotni strani.

Povsem naravno sledi iz tega dejstvo, da se je v nekih krogih ideja kulturne revije zelo čudno zasukala in da se pojmujejo listi te vrste tudi po svoji nalogi

kot drugi listi, recimo dnevnik. Toda to je osnovna pomota, ki jo more s tem zagrešiti kak urednik in škoda, ki utegne iz česa takega nastati, je vse prej kot majhna, saj je po svoji socijološki strukturi in smotru vsaka revija za določene plasti in stvari naroda prav isto kot dnevnik za svoje. Mi nikakor ne bi hoteli zmanjševati pomena in važnosti Adamičevega dela, — »Dom in svet« je vendar prvi pokazal nanj —, ki se bo samo sicer najbolje uveljavilo, toda kljub temu: ali je ta hipertrofija Adamičevih publikatov v »Zvonu« v celi zadevi res brez vsake krivde? Revija ima vendar nalogo, da brezmejnosti in brezrednosti stavi meje in red, da regulira in pravilno postavlja poudarke, da čuti idejo ter potrebo časa, obenem pa da prav tako politično odstira možnosti novega razvoja. In zato je za nas jasno samo eno: Kakorkoli zahtevamo od slehernega, pa tudi od Župančiča, da vse, kar mu nudi revija, i sam kritično predela, vendarle ne nosi vse krivde Župančič odosno bralec, ki mu je nujno odprt le ozek sektor, nego krivimo v našem primeru za najmanj polovico krivde dotičnike, ki bi morali imeti pregled nad celoto in ki bi morali natančno vedeti, česa in kako je česa treba odosno ni treba na bojišču dnevnega kulturnega dela. Pri tem bo seveda popolnoma nujno in za kulturo le prekorsno odpadlo vsako spogledovanje s senzacijo in sleherno pomežikovanje sredstvom, ki naj bi imela nalogo, pritisniti nasprotnika ob zid. Danes stoji ob zidu po svoji lastni krivdi — »Zvon«.

Čedne stvari

Ali — navsezadnje je ono, kar ima povedati Ž. čez naše literarno-umetniške razmere, samo vprašanje kulturnega formalizma in zelo drugačno od njegovega stališča do globljih problemov našega naroda, na pr. do vprašanja narodnosti, jezika in podobnega, o čemer prav tako govori v omenjenem članku. In slično kakor pri poglavju o slovstvu, so se mu tudi ta razmišljanja vžgala ob Adamiču ter ob naši ameriški emigraciji, katera mu je baš po njem živo stopila pred oči, ki je pa ne gleda v vsej polnosti socialnega problemstva, nego le v njemu prijetnem izrezku narodnostnega in jezikovnega momenta. Ako hočemo napram tem izvajanjem zavzeti količkaj pravilno in uspešno stališče, tedaj moramo postaviti na začetek Župančičevo pojmovanje naroda in narodnostne zavesti, ki je tako, da poet niti enega niti drugega ne pozna, kaj šele priznava. Na zunaj prihaja to naziranje na ta način do izraza, da ne najdeš skoraj niti ene niti druge besede v tisku, sicer pa nam ga dovolj jasno izpričujejo vsa Župančičeva izvajanja. Namesto teh kvalitet je uvedel in pozna Župančič nekaj drugega in to je slovenstvo, katero je edino, absolutno in neizgubljivo. »Pri nas so vstali zadnje čase budni stražarji, ki so v silnih skrbah za to notranje slovenstvo, ki je sploh neizgubljivo« (519). Če pa se vprašamo, kaj je prav za prav atribut in pooblastilo tega slovenstva, torej ali k njegovemu bistvu nujno spada tudi tak ali drugačen jezik, taka ali onaka literatura itd., odgovarja Župančič, da ne, da ne nujno, da celo lahko kaj drugega nastopa kot njegov atribut: »tako je Adamičeva in naša usoda, da ne piše v slovenščini, temveč v angleščini.« Dalje: »Adamič je ostal Slovenec v prvinah svojega duha, instinktivnem pogonu, v tajnem bistvu, ki daje njegovemu delu posebno harvo in ton« (kolikšen poznavalec umetnosti, ta O. Župančič). »Pri nas so vstali zadnje čase budni stražarji, ki so v silnih skrbah za to (podč. mi) notranje slovenstvo.« — In če se nadalje še vprašamo, ali spada k sestavu te kvalitete »slovenstvo«, ki je de facto abstrakcija od realitete narod, samo povsem diletantsko intronizirana kot nova, pseudorealiteta, ali spada k njenemu sestavu tud kaj takega kot tvorba občestva, višjih skupnosti, naroda in podobno, nam Župančič takoj postreže s svojim prividom tega izbranega carstva duhov: »In tako je slovenski človek vsepovsod, kjer se orje in žanje in kosi, kjer se koplje ruda iz zemlje, pri strojih po tovarnah, pri statvah, na vseh frontah človeške borbe, telesne in duševne, navdušen ali potr t ali top v

avstrijskih polkih, zaveden v četi Petra Mrkonjica, pod Tarabošem in v Dobrudži, na tej in oni poluti sveta moli in kolne, medli in veseljači, dela in lenari, pomaga in slepari — živi« (519) ter nam tvezi neslanosti v Župančičevem članku. Z drugimi besedami, ta slovenski človek in njegov narod, njegovo občestvo prebivata povsod in nikjer, v Berlinu, Parisu, Essenu in Detroitu, v Sibiriji in na Kongu, v Indiji in Grenlandiji, v tovarnah in bordelih, v Ženevi in Moabitu, na severnem in južnem morju, v Moskvi in Rimu, skratka povsod, vsepovsod; kajti povsod tu se orje in žanje in kosi in koplje ruda iz zemlje in so stroji in statve in človeške borbe, duševne in telesne, in ženske in vino in vojaki ter godba, razbojniki in tolovaji, učenjaki in vlačuge in kar se še komu zljubi dodati. Za nas pa, ki smo ožji Župančičevi rojaki, je s tem dobrega preveč, mi smo narod hlapcev in ne prenesemo širine ter veličine tega koncepta naroda slovenskega, za nas je vse to pregenljivo, da bi vanj verovali, mi hočemo in želimo vsega manj, mnogo mnogo manj — samo kos konkretne zemlje na tem svetu naj bi Ž. pokazal, ki se imenuje slovenska in kjer bo mirno legel k večnemu počitku zadnji potomec zgodovinsko in realitetno resničnega slovenskega naroda.

Mi vsi predobro vemo, da Župančičevemu kozmo-politizmu te naše ozke domače razmere ne diše, da jih zato skuša pojmovati statistično: statistika kaže Slovence dejanski po celem svetu, toda moramo mu najprej priklicati v spomin, ali mu ni vprava bedni narod dal vsega, in zabičati zgodovinsko dejstvo, da je samo kot Slovenec postal Oton Župančič in nič drugače. Če je danes poznan v svetu (on misli, da je premalo poznan), je poznan samo zategadelj, ker je kot slovenski pesnik nekaj ustvaril in nič drugače in ker niti pri Srbih niti Hrvatih niti v kakem svetovnem jeziku, kot se blagovoli izražati g. Tesnière, ni mogel ustvariti ničesar podobnega, kar je v slovenskem jeziku in kot poet slovenskega naroda. V nasprotju z njim, ki vidi v dejstvih le neizpeljano ter neizpeljivo možnost neizpeljanih ter neizpeljivih drugih možnosti, vidimo mi v njih le realna dejstva ter z njimi računamo, odtod izvira končno ves človeški optimizem. Zato vprašanja »kaj bi bilo, če bi bilo« za nas ni, nego samo vprašanje, kaj je. S tega vidika motreč potekanje stvari, bo pa Ž. moral marsikako ljubo mu naziranje korigirati in se glede marsičesa oglasiti še kdaj s tem korigiranim mnenjem k besedi. Da ga vprašamo samo nekaj stvari, recimo, ali je Vega znašel logaritme za nas ali za svet? Gotovo jih je znašel za nas in le kolikor jih je znašel za nas, jih je po slovenskem narodu ali pa slovenski narod po njem znašel tudi za svet. Potem smo radovedni, kako si predstavlja Ž. ob svojem konceptu narodnosti — delo za naše narodne manjšine, ki ga priporoča mladim glavam, in kaj je že sam doslej ukrenil v to svrhu? Naj prinese Ž. ta kontradiktorni nazor na Primorsko in Koroško, to bo lepo delo za naše manjšine! Dalje! kje so tiste umetno postavljene pregraje, ki zavirajo slovenstvo in preko katerih le-to uhaja na vse strani, kdo jih je postavil in zakaj? In dalje: kaj misli s pogumno psovko, da je resnična narodna samozavest »nestrpnost« in »megalomanstvo« in kaj namerava storiti, da se ta nepremišljenost ne bo izrabljala tam, kjer bi se hotela? In čemu udriha po onih, ki pravijo, da število ni nič, vse da je duh, ko pa je sam realiteto razkrojil ne v duha, nego v duhove in strahove? In ko je to storil, še spravi vkup logiko ter govori o naših narodnih manjšinah, čeprav »njegov« narod sploh ne eksistira razen v takih majhnih in najmanjših, z nikako kretnjo in z nikakim atributom, niti ne z atributom maternega jezika opredeljenih, opredeljivih in opredelitve potrebnih manjšinah? Kdaj bo dal na vse te stvari kak zadovoljiv odgovor in popravil to nemogočo konstrukcijo, ki poraja v nas misel, da Ž. nemara sploh obžaluje svoje delo in da ga je izvršil za nas? Vendar dovolj tega, treba je poiskati zdaj glavne korenine tega mišljenja.

Poleg skrajnega, ostro določenega ter nedostopnega nacionalizma je 19. stol. odgojilo tudi njemu docela nasproten pojav anacionalistične strukture in kolikor je na pr. Taineova filozofija iz zgodovinskega in socialnega dogajanja popolnoma eliminirala vsako lastno nastopanje in resničnost človeške osebnosti, moramo v njej brez dvoma videti tem pojavom sorodno ali zanje celo važno gibanje. Kjer pa izgublja na ta način človek svojo vlogo, tam tudi druge na njem zgrajene oblike niso, odnosno ne morejo več biti nedotaknjene in samo daljna posledica tega odmrlega nazora in mišljenja je, da prav iste poteze očituje tudi svet, označen z Župančičevimi izvajanji.

Človeka iz župančičevskega občestva označuje kot poglavitna poteza to, da mu za svojstvo človek manjka prve in zadnje kretnje, to je svobodne volje ter odločitve, v čemer je veren potomec vsega s kavzalizmom razložljivega determinizma. Ta človek ni napravil za svojo narodnost nič, njemu to tudi ni potrebno, po vsem svojem značaju namreč še ni prekoračil meja animaličnega ter vegetabilnega sveta ter mu manjka vse za kako osebnostno življenje. »In ne izprašuje modrijanov, kaj je pravo slovenstvo — temveč živi sebe in živi ne z a v e d n o podčrt. mi) slovensko.« S tem je v logični zvezi pojav, da za to naziranje tudi izguba materne govornice dobi drugo obliko v človeškem etičnem odločevanju: »Svoj materin jezik je izgubil ponevedoma, naivno... Ker je brez greha, individualno brez greha — šel za svojim kolektivom. —« (podčrt. mi). In da mora potem ta mentaliteta za vsa ta in še druga dogajanja, ko je eliminirala možnost človeškega dogajanja, svobodne odločitve, greha in krivde, uvesti tip in profil nekega drugega, mehanističnega odvijanja dejstev, je prav tako jasno, s tem pa tudi razloženo, odkod nujnost vpraševanja: »Kaj bi bilo z mojim (Župančičevim) slovenstvom«, da sva odšla tedaj z očetom v Bosno?« Nobe-nega dvoma ni zato, da je ena korenina teh Župančičevih »nazorov« vprav omenjeni determinizem, ki nam le kaže, kako je naravoslovski vidik sedel prav v notranjost človeške misli; to se je v Župančičevi liriki zgodilo že ob začetku našega stoletja, ko je poet pač imel voljo, odnosno željo, da bi bilo morje močnejše kot sveti Križ, ko pa ni imel nikake volje, da bi bil sam močnejši kot morje. Prav za prav je proces obstal pred vrati pravega človeškega dogajanja in še danes, po tridesetih letih, Župančič po svoji duhovni pristojnosti ni zmožen recimo pri problemu narodnega kulturnega življenja prodreti od vegetabilnega občestva »svojih« Slovencev do prvih oblik njihove faktične kulturnosti (prim. F. Veber, Filozofija, 101 sl.). To z nikako zavedno in hoteno kretnjo opredeljeno stanje črede pa seveda na eni strani dopušča možnost neskočnih in brezmejnih agregacij, spojkov ter performacij, iz tega slovenstva so odprte poti v vse zloženke in sestavljenke, ker vendar ni metafizično, nego zgolj pseudosocijološko fundirano, na drugi strani je pa jasno, da tu tudi me j â ne more biti, nego da mora vse nekam težiti, se prelivati, se usmerjati itd. »Nur Richtung ist Realität,« je dejal Schnitzler, za Otona Župančiča je pa važno in vidno samo to, da Bela krajina teži na jug. Zanj ni važna politična modrost, ki je Belo krajino zopet združila s Slovenijo ter s tem popravila upravno željo, zanj je važna poslednja. Vendar se Župančič tu zelo moti, kajti meje so, meje so po božji in naravni postavi in nič na svetu ni brez njih, sicer bi človek sploh ne mogel postati osebnost. Tako ima trdne meje naš živelj v Beli krajini, o kateri je sicer Župančič zelo slabo poučen, oni na Koroškem, kjer nemški in slovenski jezik ostro skupaj zadevata, na Primorskem in Štajerskem in povsod in samo v notranjosti dežel ter v dokončno naturaliziranih bitjih ni nikakih meja. Seveda predpostavlja to tudi drugačen pojem naroda, kot ga ima Župančič ali na pr. zagrebški filozof V. Dvorniković (Jugosloven, 1951, str. 6 sl.), ki ga Vidmar v svoji knjižici dobro popravlja in ki bi ga nazvali vegetabilno

občestvo, pridobljeno s statističnimi merili ter umetnimi uredbami, toda ali je filozof takih nazorov sploh še filozof?

Toda to razmišljanje o mejah nas more vesti še dalje, ker jih smatramo za pot in iracionalni izraz velike narodne ter kulturne samozavesti, ki jo Župančič imenuje nestrpnost in megalomanstvo, navsezadnje ono pot, po kateri je najvišji ideal naroda in človeške kulture kratko in malo sploh dosegljiv. Kajti ali naj dosegam in bom dosegel ta ideal kot pseudorus boljše nego bi ga kot cel in pristen Slovenec? Tu moramo Župančiča samo spomniti učiteljev in vzornikov njegove umetnosti, Francozov, kjer je »našel« nekoč, kar danes išče v Ameriki, namreč zmotni končni cilj, kamor naj bi težile vse take kulture, kot je slovenska. Ali ni prinesel morda ravno izraziti in zvesti nacijonalizem kulture moderni Franciji tudi svetovne veljave in pritegnil nase vseh resnično globokih in zavednih tvorcev drugih narodnih občestev? In ali ni to v nemajhni meri vendarle posledica onega, kar Župančiča tako zelo odbija, namreč da so se Francozi vsekar smatrali za neko izvoljeno ljudstvo v Evropi, kar pa nam naš Olimpijec zabranjuje. Čudno, kulturo, zgrajeno na teh in takih osnovah, je v mladostni dobi slastno srkal vase, in danes ne očita niti Franciji niti Nemčiji niti Ameriki, da se smatrajo že dolgo časa za izvoljence med narodi; majhnemu milijonskemu narodu, razkosanemu med vrsto držav, pa zamerja o n in ž njim njegov odmevnik pri »Jutru«, če poudarja kdo potrebo narodne samozavesti! Toda kolikor te stvari niso zgolj privatnega značaja, je gotovo, da tiči za njimi vendarle mnogo več nego gola nestrpnost in megalomanstvo; da, kdor ni popolnoma obseden od materialistične miselnosti, mora v njih videti celo nekaj takega kot izraz predstave o smislu dotičnega naroda in narodnega življenja sploh. Tako zares še dolgo ni potreba, da soglašamo, toda ali je zato kaj manj ostro smiselno poudarjena francoska predstava o francoski zgodovini: »gesta Dei per Francos« (citata po Jos. Bernhart, »Sinn der Geschichte«, Freiburg i. B, 1931, 58; prim. tudi Kocbekov članek v današnjem zvezku)? Ali pa ni ta misel, ki se seveda mora zdeti hlapčevskemu Slovencu patološko megalomanska, samo ena iz zбора narodov, ki so kakorkoli hoteli formulirati predstavo poslanstva svojega, to se pravi, predstavo smisla svojega življenja in zgodovine? Kaj more postaviti Župančič na njeno mesto? Smeh in krohot? Ali morda izliv vsega našega v amerikanizem ter popolno zatajajo naše individualnosti? Ali osebno udobje in oportuniteto poedinca, neke grupe ali kaj podobnega? In če nima nič, to še vedno razumemo, zakaj mi vemo, da mora biti njegovemu relativističnemu naravoslovskega aspektu na vse duhovne vrednote to vprašanje po smislu a priori tuje, kakor je tuje vsem, ki iščejo smisla naroda drugod nego ga ta more in hoče doseči. Toda tu posega v zadevo drug moment in glede njega nikakor ne najdemo niti razumevanja niti opravičila za Župančiča, z drugimi besedami: on ne vidi niti konkretnih, socialnih in političnih problemov, ki bi jih moral videti i oni, ki sicer prisega na materijalizem. Župančič je s svojim člankom podal zadosten povod za vprašanje, ali resnično ne stoji sam sebi na ramah in ali še sploh kam spada, razen v neko dvomljivo problematiko estetične individualnosti, kjer je sicer možno živeti njegovi pesmi, ne pa njegovi osebi? Njegova argumentacija je sijajna priča popolne onemoglosti odnosno neeksistence možnosti političnega mišljenja, ne onega, ki ga navadno razumemo pod to besedo, nego onega v njenem najprvotnejšem pomenu: polis = mesto, potem država; a najprej mesto. A kako mora prav za prav biti človeku pri srcu, kadar se je tako daleč in tako zelo odtrgal od narodne, a v tem primeru tudi od vsake druge skupnosti in kadar je vse, kar ju družijo, nekaka estetizirana in naturalizirana podoba sveta?

Vendar mi ne bi radi, da bi se naš največji poet moderne še dolgo mudil v tej osamljenosti, nego želimo, da čimprej stopi med nas z jasno besedo in pošteno voljo, zagrabit pri tem smislu naroda in kulture, pri resničnem oblikovanju njegove podobe; naj že vendar izgine ta mučna pridvignjenost v sfere, ki žro vse prave

vire plodnega življenja in dela; mi tudi želimo, da zazija med Župančičevim pesniškim delom in njegovo konkretno socialno in politično mislijo večji prepad, ker si od tega obetamo mnogo stvari in zlasti odločilnega pristopa Župančiča k duhu in vprašanjem sodobnosti. V nekem smislu bo seveda vse to težavno delo, zakaj nelahka je ločitev od dni mladosti in preteklosti. Če smo dejali, da vidimo prav v oni kavzalistični naravoslovsko strukturirani miselnosti ter podobi sveta korenino Župančičevih zmot in v neeksistenci ideje kakršnegakoli smisla popolnoma razumljiv spremni pojav, tedaj moramo tudi pod temi stvarmi še potegniti črto in reči, da bi ne bile take, ko bi osnovni psihološki in logični aspekt nagibal nekoliko bolj k pozitivnosti in realnosti. Kajti tu vidimo značilno dejstvo, da posega estetska igra škodljivo celo v te stvari. Župančič ljubi vprašanja kot so »kaj bi bilo, če bi bilo« in sicer jih ljubi iz preprostega razloga, ker dejstev ne priznava niti ne veruje vanje. Kakor smo zgoraj dejali, da zanj ne eksistira meja, nego le to, da nekaj nekam teži, tako je treba reči — in naj se on sam temu še tako protivi — da zanj tudi ne eksistira dejstvo, da je Slovenec, nego le ona nemogoča a pripuščena možnost, kaj bi bilo z njim in njegovim slovenstvom, da se je tedaj zgodilo to in to. Župančičeva estetika ljubi igro, njegov razum pa ljubi negacijo in maskiranje vseh realnih in neizpodbitnih dejstev. Mi nič ne rečemo zoper udor takih elementov v umetnost, mnogo pa je treba pibiti, če se brez zavesti odgovornosti in brez kontrole s takimi sredstvi obravnavajo težka in najresnejša vprašanja narodne kulture. V svojih delih umetnik ni vezan, da veruje v dejstva, katera oblikuje, in v oblike, katere je izdejstvil, v svojih mislih in logičnih elaboratih je pa tudi umetnik obvezan, da govori in uporablja sredstva in vidike normalnega govora, spoznave, logike in vrednotenja, vidike in izkustva resničnosti, ne igre. Župančič v omenjenem članku ni zatajil svoje osnovne umetniške nevere, ki je rodila dotična izvajanja, a on tudi ni pomislil, da bo s tem postala stvar resnejša, namreč eksistencijelna nevera. Tega ne dovolj, pa on iz iste, to je iz »svoje« vere v neeksistenco in njene možnosti napravlja težke zaključke nekako obveznega značaja, ne zavedajoč se, kaj to pomeni. Kajti pripoznavajoč samo neko kombinacijo razmerij med možnostmi nekih možnih in neizvršenih dejstev, viseč v vednem preračunavanju in ugibanju — kot je sicer tudi v svoji liriki in kar je delen obraz tiste t. zv. »plastike«, ki so jo doslej pripisovali njegovim vprašanjem in odgovorom — zavestno prezirajoč realiteto, v katero ne veruje, in vsako možnost, kjer bi se vera udejstvila, bi Župančič za sankcijo svojega nazora moral storiti tudi prvi nujni korak, namreč zanikati samega sebe odnosno vsaj iti pogledat in poskusit, kaj bi bilo, če bi nekega dne napravil tako, da ga ne bi več bilo, da s tem moralno in eksistencijalno utemelji svoj svetovni nazor »kaj bi bilo, če bi bilo«. Kajti samo med dvema skrajnostima si moremo misliti možnosti, ki izvirajo iz njega in od teh je prva konsekventni artist in žongler, druga pa konsekventni pesimist-nihilist, ki je moral spoznati, da na tem nemogočem trapezu noben drug poskus ni človeka dostojen in časten razen konca. Groza je sicer misliti, da bi se v ta položaj kdo zakolobaril iz gole cicibanske razposajenosti, pa mu je zadeva nenadoma postala jasna kot nujnost poslednje človeške odločitve in absolutna neizbežnost: toda ali ne zahteva že sama misel na to možnost etično-dolžne, temeljite in popolnoma vdane službe svetinjam, ki bi nam morale biti še mnogo bližje nego naš lastni jaz in ali ne bi zadostovala že ona, da bi ta destruktivni nazor takoj opustili?